

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

292

Polityka rodzinna a polityka rynku pracy w kontekście zmian demograficznych

Redaktorzy naukowci

Adam Kubów

Joanna Szczepaniak-Sienniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Anna Grzybowska
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Adam Dębski
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-397-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana
Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Sytuacja rodzin i wyzwania wobec polityki rodzinnej a sytuacja na rynku pracy – wybrane aspekty

Adam Kubów: Bariery aktywności zawodowej rodziców wychowujących dzieci.....	13
Marta Makuch: Problemy osób młodych na rynku pracy a funkcjonowanie rodzin.....	33
Maria Skóra: Bariery w zatrudnieniu kobiet.....	48
Anna Kurowska: Zatrudnienie matek małych dzieci w Polsce i jego uwarunkowania oraz propozycja reformy systemu zasiłków rodzinnych.....	62
Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka: Sytuacja kobiet na rynku pracy a zmiany demograficzne – na przykładzie województwa dolnośląskiego	80
Cecylia Sadowska-Snarska: Wspieranie równowagi praca-życie pracowników na poziomie firm. Teoria i praktyka	100
Małgorzata Podogrodzka: Wybrane charakterystyki zatrudnienia i bezrobocia determinantami przestrzennego zróżnicowania płodności w Polsce	118
Małgorzata Wróbel: Wpływ stopy bezrobocia na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 2000-2010.....	134

Część 2. Rodzina i polityka rodzinna a problemy demograficzne, społeczne i ekonomiczne – wybrane perspektywy i wyzwania

Joanna Szczepaniak-Sienniak: W poszukiwaniu nowych perspektyw polityki rodzinnej w Polsce	149
Anna Ciepielewska-Kowalik: Znaczenie rozwoju powszechnego systemu usług opieki i edukacji przedszkolnej w Polsce. W stronę nowego kontraktu społecznego wobec współczesnych wyzwań demograficznych, ekonomicznych i społecznych	163
Zofia Szweda-Lewandowska: Opieka nad wnukami <i>versus</i> opieka nad seniorami.....	177
Andrzej Klimczuk: Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa.....	190

Aleksandra Sienkiewicz-Gola: Realizacja polityki prorodzinnej w świetle ustawy o Zakładowym Funduszu Świadczeń Socjalnych na przykładzie jednego z zakładów wydobywczych województwa dolnośląskiego	206
Aleksandra Gromelska: Analiza porównawcza rozwiązań w zakresie funkcjonowania ochrony zdrowia w Polsce i w Czechach w odniesieniu do kondycji zdrowotnej rodziny	226
Sławomir Kalinowski: Wybrane aspekty aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach a warunki funkcjonowania gospodarstw domowych na wsi	243
Ireneusz Jaźwiński, Jerzy Bielec: Regionalna polityka ludnościowa w świetle wyników badania „Diagnoza społeczna województwa zachodniopomorskiego”	261
Katarzyna Maruszewska: Emigracja z Polski i jej skutki dla rodzin	274

Summaries

Part 1. Family situation and challenges to family policy and the situation on the labour market – selected aspects

Adam Kubów: Barriers to labor force participation of parents raising children	32
Marta Makuch: Young people’s problems on labour market vs. functioning of families	47
Maria Skóra: Barriers to the employment of women	61
Anna Kurowska: Employment of mothers of young children in Poland and its conditioning and a proposal to reform the system of family benefits ...	79
Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka: Position of women on the labour market in the context of demographic changes – on the example of Lower Silesia Voivodeship	98
Cecylia Sadowska-Snarska: Supporting work-family life balance of employees at the company level. Theory and practice	117
Małgorzata Podogrodzka: Selected characteristics of employment and unemployment as determinants of spatial variation of fertility in Poland .	133
Małgorzata Wróbel: Influence of the unemployment rate on fertility rate in cities of 100 thousand and more inhabitants in Poland in the years 2000-2010.....	145

Part 2. Family and family policy and demographic, social and economic problems – selected perspectives and challenges

Joanna Szczepaniak-Sienniak: In search of new perspectives of family policy in Poland	162
Anna Ciepielewska-Kowalik: Meaning of the universal preschool services system development in Poland. New social contract towards demographic, economic and social challenges.....	176
Zofia Szweda-Lewandowska: Child care vs. elderly care	189
Andrzej Klimczuk: Solidarity between generations in strategic perspective of state.....	204
Aleksandra Sienkiewicz-Gola: Implementation of family policy in the light of Company Social Benefits Fund Law on the example of one of the mines in Lower Silesia Voivodeship	224
Aleksandra Gromelska: Health situation of family in Poland and the Czech Republic in the light of the solutions in the healthcare system – a comparative analysis.....	242
Sławomir Kalinowski: Some aspects of economic activity of rural population with uncertain income vs. functioning conditions in rural households	260
Ireneusz Jaźwiński, Jerzy Bielec: Regional population policy in the light of the study “Social Diagnosis of West Pomeranian Voivodeship”	273
Katarzyna Maruszewska: Migration from Poland and its consequences for families	288

Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

SYTUACJA KOBIET NA RYNKU PRACY A ZMIANY DEMOGRAFICZNE – NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Streszczenie: Zasadniczym celem opracowania jest określenie cech aktywności zawodowej kobiet na jednym z trudniejszych i zarazem specyficznych regionalnych rynków pracy w Polsce, obejmującym województwo dolnośląskie. Autorka na tle ogólnej charakterystyki sytuacji na dolnośląskim rynku pracy oraz jej uwarunkowań demograficznych przeanalizowała zmiany w rozmiarach i strukturze zatrudnienia kobiet oraz w poziomie i strukturze bezrobocia tej kategorii ludności, obserwowane w latach 1999-2011. Wyniki analizy ukazują różne aspekty nierówności na rynku pracy według płci i rodzą przypuszczenie, że trudniejsza sytuacja zatrudnieniowa kobiet ograniczała ich zachowania prokreacyjne, przyczyniając się do istotnych zmian demograficznych.

Słowa kluczowe: kobiety, rynek pracy, Dolny Śląsk.

1. Wstęp

W dyskusji na temat przyczyn obecnej, niepokojącej sytuacji demograficznej kraju, charakteryzującej się niską dzietnością kobiet oraz będącym tego skutkiem wyraźnym obniżaniem się odsetka populacji ludności w wieku przedprodukcyjnym, nie może zabraknąć głosów wskazujących na sytuację na rynku pracy – jako ważnego uwarunkowania tych zmian demograficznych.

Pomiędzy zachowaniami prokreacyjnymi ludności a rynkiem pracy istnieją istotne wzajemne relacje i powiązania. Z jednej strony bowiem niska dzietność może oznaczać zmniejszoną podaż pracy i, co się z tym wiąże, deficyty i bariery kadrowe w rozwoju firm, a także problemy związane z niekorzystnymi zmianami w strukturze wiekowej zasobów pracy. Z drugiej strony sytuacja na rynku pracy, w tym głównie dostęp do zatrudnienia i dochodów, mają istotny wpływ na decyzje prokreacyjne, zwłaszcza kobiet. Jak wskazuje B. Balcerzak-Paradowska, „trudności z uzyskaniem pracy, niestabilność zatrudnienia i dążenie do jego utrzymania, bezrobocie, trudności z łączeniem pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi – to

główne powody ograniczania dzietności”¹. Czynnikiem ten ma szczególne znaczenie obecnie, w dobie intensywnych przemian ról kobiet w społeczeństwie i rodzinie, czego wyrazem są: wzrost znaczenia pracy w hierarchii wartości kobiet, ukierunkowanie kobiet na awans i wyższą pozycję w pracy i społeczeństwie, rozwój zjawiska samotnego macierzyństwa oraz chęć lub potrzeba uzyskania niezależności i samodzielności ekonomicznej kobiet.

Celem opracowania jest charakterystyka sytuacji kobiet na rynku pracy oraz zmian obserwowanych w tym zakresie w latach 1999-2011 na regionalnym rynku pracy woj. dolnośląskiego, z uwzględnieniem zachodzących w tym regionie zmian demograficznych. Przedmiotem przeprowadzonej analizy są zwłaszcza cechy ilościowe aktywności zawodowej kobiet, tj. dotyczące rozmiarów i struktury zatrudnienia kobiet oraz poziomu i struktury bezrobocia tej kategorii ludności. Wybór województwa dolnośląskiego jako obszaru analizy nie jest przypadkowy. Należy bowiem podkreślić, że jest to jeden z trudniejszych i zarazem specyficznych regionalnych rynków pracy w kraju. Diagnoza sytuacji różnych grup ludności na tym rynku, w tym kobiet, powinna stanowić cenną informację dla władz samorządowych w określaniu oraz efektywnym ukierunkowywaniu działań służących promocji zatrudnienia i przeciwdziałaniu bezrobociu, a także osiąganiu wielu innych celów społecznych, do których zaliczyć należy także tworzenie warunków sprzyjających kształtowaniu pożądanego stanu i struktury ludności.

W analizie wykorzystano dane statystyki publicznej, w tym głównie wyniki Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) udostępnione przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu, a także dane dotyczące rejestrowanego bezrobocia.

2. Charakterystyka ogólnej sytuacji na dolnośląskim rynku pracy oraz jej uwarunkowań demograficznych

Rynek pracy województwa dolnośląskiego zaliczyć można do grupy trudniejszych regionalnych rynków w Polsce. Wskazują na to różne cechy tego rynku w latach 1999-2011, analizowane na tle porównawczym z krajem oraz innymi województwami, w tym²:

- Niski poziom zatrudnienia ludności. Problem ten ilustrują wartości wskaźnika zatrudnienia, niższe w porównaniu z rynkiem ogólnokrajowym i sytuujące region dolnośląski na końcowych pozycjach w rankingu wszystkich województw.

¹ B. Balcerzak-Paradowska, *Niestandardowe formy pracy – szansą dla aktywności zawodowej kobiet i rodziny?*, [w:] *Polityka społeczno- ekonomiczna w dobie przemian*, red. E. Kryńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2006, s. 235.

² Szerzej zobacz opracowania: *Rynek pracy województwa dolnośląskiego w latach 1999-2009*, red. Z. Hasińska, K. Sipurzyńska-Rudnicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011; Z. Hasińska, K. Sipurzyńska-Rudnicka, *Zróżnicowanie przestrzenne popytu na pracę w województwie dolnośląskim*, „Ekonomia” (czasopismo naukowe UE we Wrocławiu) 2012, nr 4.

- Niepokojąca dynamika liczby pracujących, wskazująca na niską chłonność zatrudnieniową regionalnej gospodarki. Należy zauważyć, że poza 2009 r. we wszystkich pozostałych latach analizowanego okresu liczba pracujących kształtowała się na poziomie niższym w porównaniu z rokiem wyjściowym (1999). W roku 2011, po trzynastu latach funkcjonowania województwa dolnośląskiego, liczba pracujących była niższa o 48 tys. (tj. o 4%) w porównaniu ze stanem wyjściowym. W tym samym okresie porównawczym liczba pracujących w Polsce była wyższa o 1,6 mln osób (tj. o 11,2%).
- Ponadprzeciętnie wysoki poziom bezrobocia, co wyrażają stopy bezrobocia – wyższe od przeciętnych w kraju i sytuujące region dolnośląski na początkowych pozycjach w rankingu wszystkich województw.
- Gorsza sytuacja na wiejskim rynku pracy. Likwidacja PGR-ów, licznie tworzonych na tym obszarze po II wojnie światowej, spowodowała trudniejszą niż w innych regionach Polski sytuację zatrudnieniową mieszkańców wsi, co obrazują wyraźnie niższe w porównaniu z krajem wskaźniki zatrudnienia ludności wiejskiej.
- Olbrzymie i utrwalone w czasie zróżnicowanie sytuacji na lokalnych rynkach pracy. Występuje wyraźna dysproporcja pomiędzy rozwojem rynku pracy aglomeracji wrocławskiej (Wrocław i bezpośrednio sąsiadujące powiaty, głównie wrocławski i oławski), rynków miejskich Legnicy i Jeleniej Góry oraz ośrodków rozwijającego się przemysłu miedziowego (powiaty lubiński, polkowicki i głogowski) i węgla brunatnego (powiat zgorzelecki) a rozwojem rynków pracy mniejszych ośrodków peryferyjnych położonych w granicach dawnych województw Dolnego Śląska (tab. 1). Od początku istnienia województwa do grupy powiatów charakteryzujących się najwyższą stopą bezrobocia należą lokalne rynki pracy powiatów: lubańskiego, jaworskiego, kłodzkiego, lwóweckiego, górowskiego i złotoryjskiego (tab. 2).

Słabszą stroną funkcjonowania dolnośląskiego rynku pracy jest jego większa podatność na załamania w sytuacjach kryzysu i dekoniunktury. Cecha ta wiąże się z dużym udziałem przemysłu w regionalnej gospodarce, którego produkcja w znacznej części nastawiona jest na eksport. Globalne załamania koniunktury i spadek popytu na zagranicznych rynkach zbytu były szczególnie dotkliwe dla podmiotów działających w tym regionie i powodowały w latach 1999-2003 oraz 2010-2011 wyraźnie wyższą, w porównaniu z krajem, dynamikę spadku liczby pracujących.

Na niską chłonność zatrudnieniową gospodarki Dolnego Śląska w latach 1999-2011 nałożyły się konsekwencje procesów demograficznych, prowadzące do znacznego w tym okresie wzrostu podaży pracy pochodzącej z wyżu demograficznego lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Liczba ludności w wieku produkcyjnym zwiększyła się w analizowanym okresie o ponad 100 tys. osób, tj. ze 1795 tys. w 1999 r. do 1903 tys. w 2011 r. – tab. 3. Pomimo tego demograficznego wzrostu, populacja pracujących nie tylko się nie zwiększyła, ale skurczyła o 48 tys. (tj. z 1202 tys. w 1999 r. do 1154 tys. w 2011 r.).

Tabela 1. Podstawowe dane o dolnośląskim rynku pracy w latach 1999-2011

Lata	Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia	Liczba pracujących, (w tys.)	Dynamika liczby pracujących (1999=100) (w %)	Lokata Dolnego Śląska w rankingu wszystkich województw pod względem wartości	
	w %				wskaźnika zatrudnienia	stopa bezrobocia
1999	46,1	18,2	1202	x	12	4
2000	45,2	20,9	1066	88,7	12	2
2001	41,4	23,6	927	77,1	14	3
2002	39,8	27,2	922	76,7	14	1
2003	38,9	25,6	884	73,5	16	1
2004	41,5	22,6	982	81,7	16	2
2005	43,1	21,6	1083	90,1	14	1
2006	46,2	14,2	1151	95,8	11	4
2007	46,7	11,5	1128	93,8	13	1
2008	48,0	9,0	1158	96,3	15	2
2009	49,8	9,5	1216	101,2	9	6
2010	49,1	10,1	1189	98,9	11	5
2011	48,2	10,6	1154	96,0	15	5

Źródło: zestawienie i obliczenia własne na podstawie danych statystyki publicznej zawartych w seryjnej publikacji GUS *Aktywność ekonomiczna ludności Polski* (za IV kwartał każdego roku).

Tabela 2. Klasyfikacja dolnośląskich powiatów pod względem stopy bezrobocia w 2011 roku

stopa bezrobocia (w %)	
Wrocławski	4,5
m. Wrocław	5,0
Polkowicki	9,0
Lubiński	9,7
m. Jelenia Góra	9,9
m. Legnica	10,1
Olawski	10,6
Bolesławiecki	12,2
Zgorzelecki	12,6
Trzebnicki	12,6
Świdnicki	12,9
Średzki	13,2
Głogowski	14,3
Oleśnicki	14,9
Strzebiński	15,6
Milicki	17,2
Wałbrzyski	19,1
Dzierżoniowski	19,3
Wrocławski	20,2
Jeleniogórski	21,0
Legnicki	21,2
Kamienogórski	21,2
Ząbkowicki	22,0
Lubański	22,9
Jaworski	23,7
Lwówecki	24,6
Kłodzki	24,9
Górowski	26,4
Złotoryjski	26,6

Źródło: *Bezrobotni oraz stopa bezrobocia wg województw, podregionów i powiatów – grudzień 2011*, publikacja GUS: dostępna na stronie http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_bezrobotni_stopa_wg_powiat_12m_2011.xls [dostęp: 10.01.2013].

Tabela 3. Stan oraz prognoza sytuacji demograficznej w woj. dolnośląskim w latach 1999-2035

Lata	Ludność ogółem	Urodzenia	Ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat)	Ludność w wieku produkcyjnym	Udział danej populacji w ogólnej liczbie ludności		
					0-17	18-59/64	60/65+
Liczba osób w tys.					w %		
1999	2917	26,4	690	1795	23,7	61,5	14,8
2000	2912	26,1	664	1811	22,8	62,2	15,0
2001	2910	25,7	637	1832	21,9	63,0	15,1
2002	2905	24,4	610	1851	21,0	63,7	15,3
2003	2898	23,9	584	1870	20,1	64,5	15,3
2004	2893	24,9	563	1884	19,5	65,1	15,4
2005	2888	25,7	546	1895	18,9	65,6	15,5
2006	2882	26,5	532	1897	18,5	65,8	15,7
2007	2878	27,6	520	1898	18,1	65,9	16,0
2008	2877	29,8	511	1897	17,8	65,9	16,3
2009	2877	29,8	504	1893	17,5	65,8	16,7
2010	2878	29,5	499	1888	17,4	65,6	17,1
2011	2916	27,7	501	1903	17,2	65,3	17,5
Prognoza demograficzna							
Liczba osób w tys.					w %		
2015	2835	27,9	480	1779	16,9	62,8	20,3
2020	2800	25,0	483	1660	17,2	59,3	23,5
2025	2752	21,5	470	1583	17,1	57,5	25,4
2030	2688	19,3	429	1555	15,9	57,8	26,2
2035	2614	19,0	386	1512	14,8	57,8	27,4

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS; dane prognostyczne zaczerpnięte z publikacji: *Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009, s. 234, 240, 319-320.

W przeciwieństwie do dotychczasowego, obciążającego rynek pracy oddziaływania czynnika demograficznego, w najbliższych dekadach, zgodnie z prognozą demograficzną, nastąpi odwrócenie kierunku tego oddziaływania, prowadzące do ubytku zasobów pracy oraz ich starzenia się. Na Dolnym Śląsku liczba ludności w wieku produkcyjnym zmniejszy się bowiem o ok. 240 tys. w latach 2011-2020, o ok. 105 tys. w latach 2020-2030 oraz o 43 tys. w latach 2030-2035 (por. tab. 3). Łączny ubytek tej kategorii ludności w latach 2011-2035 jest szacowany na blisko 400 tys. osób. Jej udział w ogólnej liczbie ludności zmniejszy się w tych latach z 65,3 do 57,8%.

Prognozowane zmiany w zasobach pracy są pochodną wyraźnego obniżenia się współczynników dzietności³ w warunkach gospodarki rynkowej. W województwie dolnośląskim jego wartości kształtowały się w latach 2002-2011 w przedziale od

³ Współczynnik dzietności oznacza liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15-49 lat).

1,091 do 1,316, a zatem na poziomie wyraźnie niższym od poziomu zapewniającego prostą zastępowalność pokoleń. Były one też niższe od poziomu ogólnokrajowego – tab. 4. Sytuacji tej towarzyszył spadek liczebności (z 610 tys. do 501 tys.) oraz udziału w ogólnej liczbie ludności (z 21 do 17,2%) populacji osób w wieku 0-17 lat. Należy przy tym zauważyć, że rosnąca w latach 2004-2009 liczba urodzeń nie była efektem wzrostu płodności. Stanowiła ona tylko echo wyższego demograficznego z pierwszej połowy lat osiemdziesiątych i była determinowana wejściem w wiek najwyższej płodności kobiet urodzonych w latach 1979-1985.

Tabela 4. Współczynnik dzietności w woj. dolnośląskim i Polsce w latach 2002-2011

Obszar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Woj. dolnośląskie (A)	1,129	1,091	1,124	1,148	1,179	1,222	1,316	1,316	1,288	1,210
Polska (B)	1,249	1,222	1,227	1,243	1,267	1,306	1,390	1,398	1,376	1,297
(A) – (B)	-0,12	-0,131	-0,103	-0,095	-0,088	-0,084	-0,074	-0,082	-0,088	-0,087

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.dims?p_id=186034&p_token=0.5353868996740134 [dostęp: 14.01.2013].

Prognoza demograficzna na najbliższe trzy dekady wskazuje na dalsze utrzymanie się na Dolnym Śląsku (jak i w całym kraju) niskiego współczynnika dzietności, tj. na poziomie 1,3-1,41 w miastach oraz 1,42-1,43 na wsi (tab. 5). Wraz z tym przewiduje się szereg zmian w rozmiarach i strukturze ludności:

- wyraźny spadek liczby urodzeń (z 27,7 tys. w 2011 r. do 19,0 w 2035 r.),
- dalszy spadek liczby ludności w wieku 0-17 lat (z 501 tys. w 2011 r. do 386 tys. w 2035 r.) oraz jej udziału w ogólnej liczbie ludności (z 17,2% w 2011 r. do 14,8% w 2035 r.),
- obniżanie się liczby (z 1903 tys. w 2011 r. do 1512 tys. w 2035 r.) oraz udziału (z 65,3 do 57,8%) ludności w wieku produkcyjnym,
- wyraźny wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (z 17,5 do 27,4%).

Tabela 5. Współczynnik dzietności w woj. dolnośląskim i w Polsce w latach 2015-2035

Rok	Województwo dolnośląskie		Polska	
	miasto	wieś	miasto	wieś
	współczynnik dzietności (w %)			
2015	1,30	1,42	1,36	1,49
2020	1,35	1,43	1,40	1,49
2025	1,38	1,43	1,42	1,48
2030	1,40	1,43	1,43	1,47
2035	1,41	1,43	1,44	1,46

Źródło: *Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009, s. 76.

Te niekorzystne zmiany, spowodowane m.in. niską płodnością kobiet, przekładać się będą na szereg wymiarów życia społecznego, w tym na rynek pracy, system ubezpieczeń społecznych, ochronę zdrowia, pomoc społeczną oraz stosunki i relacje międzypokoleniowe.

3. Poziom aktywności zawodowej kobiet

W latach 1999-2011 w woj. dolnośląskim liczba kobiet w wieku aktywności zawodowej kształtowała się w granicach od 1157 tys. do 1357 tys. osób (tab. 6). Udział osób aktywnych zawodowo w tej populacji (tj. współczynnik aktywności zawodowej kobiet) mieścił się w przedziale od 43,8 do 50,2% (tab. 7). W każdym z badanych lat był on wyraźnie niższy, bo aż o kilkanaście punktów procentowych w porównaniu z mężczyznami.

Tabela 6. Aktywność zawodowa kobiet w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Lata	Kobiety w wieku 15 lat i więcej ogółem	W tym zawodowo				Udział w ogólnej liczbie kobiet w wieku 15 lat i więcej		Udział w ogólnej liczbie kobiet aktywnych zawodowo	
		Biernie	Aktywne			Bierni zawodowo	Aktywni zawodowo	Pracujący	Bezrobotni
			ogółem	w tym					
				pracujące	bezrobotne				
Liczba osób w tys.					w %				
1999	1357	691	666	510	156	50,9	49,1	76,6	23,4
2001	1157	611	546	411	135	52,8	47,2	75,3	24,7
2003	1175	642	533	396	137	54,6	45,4	74,3	25,7
2005	1319	689	630	488	141	52,2	47,8	77,5	22,4
2007	1247	701	546	475	71	56,2	43,8	87,0	13,0
2009	1286	675	612	555	56	52,5	47,6	90,7	9,2
2011	1258	662	596	529	67	52,6	47,4	88,8	11,2

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

Z niskimi wartościami współczynnika aktywności zawodowej kobiet wiążą się duże udziały w tej grupie ludności osób biernych zawodowo, wynoszące od 50,9 do 56,2%. Poza 2000 r., we wszystkich badanych latach odsetek kobiet biernych zawodowo był wyższy od odsetka kobiet aktywnych zawodowo. Wyniki BAEL wskazują, że zasadniczym powodem wysokiej bierności zawodowej kobiet na krajowym rynku pracy były głównie takie czynniki, jak: emerytura, nauka i uzupełnianie kwalifikacji, a także obowiązki rodzinne (tab. 8). Odsetek kobiet wskazujących na poszczególne

Tabela 7. Współczynnik aktywności zawodowej kobiet w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Kategorie ludności	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	Współczynnik aktywności zawodowej (w %)												
Ogółem (A)	56,3	57,3	54,3	54,6	52,3	53,6	55,0	53,8	52,8	52,7	55,0	54,6	53,9
Mężczyźni (B)	64,1	65,0	61,8	62,0	59,6	61,4	63,0	62,1	62,5	61,8	63,3	62,4	61,1
Kobiety (C)	49,1	50,2	47,2	47,6	45,4	46,5	47,8	46,2	43,8	44,5	47,6	47,7	47,4
(B) – (C)	15,0	14,8	14,6	14,4	14,2	14,9	15,2	15,9	18,7	17,3	15,7	14,7	13,7
(A) – (C)	7,2	7,1	7,1	7,0	6,9	7,1	7,2	7,6	9,0	8,2	7,4	6,9	6,5

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

przyczyny bierności na rynku pracy różnił się istotnie w porównaniu z mężczyznami. Zwraca przy tym głównie uwagę znacznie wyższy w przypadku kobiet, bowiem ponad 5-krotnie, odsetek biernych zawodowo z powodu obowiązków rodzinnych i związanych z prowadzeniem domu. W porównaniu z mężczyznami kobiety rzadziej natomiast wskazywały na takie powody bierności zawodowej, jak nauka czy uzupełnianie kwalifikacji, a także choroba czy niepełnosprawność.

Tabela 8. Przyczyny bierności zawodowej kobiet w Polsce w 2011 roku

Przyczyny bierności zawodowej	Odsetek osób biernych zawodowo wskazujących na daną przyczynę (w %)	
	kobiety	mężczyźni
Zniechęcenie bezskutecznością poszukiwań pracy	3,0	3,5
Nauka, uzupełnianie kwalifikacji	18,1	27,2
Obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu	16,9	3,1
Emerytura	46,4	44,9
Choroba, niepełnosprawność	11,5	18,7
Inne powody	4,1	2,6

Źródło: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2011*, GUS, Warszawa 2012, s. 185.

Zbiorowość kobiet aktywnych zawodowo jest zróżnicowana pod względem formy tej aktywności i obejmuje zarówno kobiety pracujące, jak i aktywnie poszukujące pracy – tj. bezrobotne. Należy przy tym zauważyć, że we wszystkich badanych latach w analizowanej zbiorowości przeważający udział (na poziomie 71,9-90,7%) miały kobiety pracujące (por. tab. 6). Udział kobiet bezrobotnych był niższy i mieścił się w przedziale 9,2-28,1%.

4. Kobiety pracujące

Dane dotyczące rozmiarów i struktury zatrudnienia kobiet wskazują na trudniejszą sytuację tej grupy na badanym rynku pracy. Stan ten ilustruje m.in. poziom wskaźnika zatrudnienia. W przypadku kobiet jego wartości mieściły się w przedziale od 33,7 do 43,2% i były w badanych latach wyraźnie niższe, najczęściej o kilkanaście punktów procentowych, w porównaniu z mężczyznami (tab. 9).

Tabela 9. Wskaźnik zatrudnienia kobiet w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Kategorie ludności	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	Wskaźnik zatrudnienia (w %)												
Ogółem (A)	46,1	45,2	41,4	39,8	38,9	41,5	43,1	46,2	46,7	48,0	49,8	49,1	48,2
Mężczyźni (B)	55,3	52,4	47,8	45,7	44,4	48,1	49,9	54,0	56,1	56,6	57,3	56,4	54,9
Kobiety (C)	37,6	38,8	35,5	34,2	33,7	35,5	37,0	39,1	38,1	40,2	43,2	42,6	42,1
(B) – (C)	17,7	13,6	12,3	11,5	10,7	12,6	12,9	14,9	18,0	16,4	14,1	13,8	12,8
(A) – (C)	8,5	6,4	5,9	5,6	5,2	6	6,1	7,1	8,6	7,8	6,6	6,5	6,1

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

Tabela 10. Pracujące kobiety według liczby przepracowanych godzin w badanym tygodniu w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Lata	Pracujące kobiety ogółem				Pracujący mężczyźni ogółem				Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w danym wymiarze czasu pracy	
	w tym według przepracowanej liczby godzin				w tym według przepracowanej liczby godzin				40 godzin i więcej	29 godzin i mniej
	1-19	20-29	30-39	40 i więcej	1-19	20-29	30-39	40 i więcej		
	w %									
1999	4,7	9,4	9,4	71,4	2,2	4,6	6,9	81,1	39,4	60,5
2001	3,2	9,2	7,1	74,9	1,7	2,7	5,6	86,8	40,7	68,9
2003	5,8	9,3	7,3	72,5	2,9	5,3	4,3	84,4	41,1	60,0
2005	3,1	9,6	10,9	71,5	1,2	2,9	7,2	85,7	40,6	72,1
2007	5,5	10,5	8,6	69,1	2,9	4,3	5,1	84,2	37,4	61,8
2009	5,4	8,6	5,8	74,6	3,2	5,7	4,8	83,4	42,9	56,9
2011	3,4	8,1	12,7	71,1	1,4	3,5	8,2	84,6	41,6	66,3

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

Istotne różnice między kobietami a mężczyznami dotyczą czasu pracy. Wśród pracujących kobiet odsetek osób realizujących pełny wymiar czasu pracy kształtował się w badanych latach na przeciętnym poziomie ok. 72% i był niższy średnio o 12 punktów procentowych w porównaniu z pracującymi mężczyznami (tab. 10). Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni pracowały w niepełnym wymiarze czasu pracy. Na przykład praca w wymiarze 20-29 godzin tygodniowo dotyczyła blisko co dziesiątej (9,2%) spośród pracujących kobiet wobec ponaddwukrotnie niższego odsetka (4,1%) mężczyzn. Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy wynosił w analizowanych latach średnio 40,5%; podczas gdy ich udział w liczbie pracujących w wymiarze 20-29 godzin stanowił przeciętnie 63,8%.

Uwzględniając status zatrudnienia, należy zauważyć, że wśród pracujących kobiet zdecydowana większość, bowiem od 82,1 do 89,5% ogółu, posiadała status pracownika najemnego (tab. 11). Udział pracujących na własny rachunek wynosił od 8,1 do 13,6%, pomagających zaś członków rodzin od 1,3 do 4,3%. W stosunku do populacji pracujących mężczyzn wyższy był udział pracowników najemnych (przeciętnie o 6 punktów procentowych), niższy zaś udział pracujących na własny rachunek (średnio o 7 punktów procentowych). Kobiety stanowiły w badanych latach wyraźną mniejszość (ok. 30%) wszystkich prowadzących własną działalność gospodarczą. Niski ich udział wśród pracujących na własny rachunek może wynikać z różnych przyczyn. Czynnikiem ograniczającym możliwość założenia i prowadzenia swojej firmy jest konieczność godzenia pracy zawodowej z obowiązkami domowymi, co szczególnie w okresie rodzenia i wychowywania młodszych dzieci może istotnie ograniczać dyspozycyjność zawodową kobiety i pełne zaangażowanie się w sprawę prowadzenia takiej działalności.

Tabela 11. Pracujące kobiety według statusu zatrudnienia w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Lata	Pracujące kobiety ogółem, w tym			Pracujący mężczyźni ogółem, w tym			Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących na własny rachunek
	pracownicy najemni	pracujący na własny rachunek	pomagający członkowie rodzin	pracownicy najemni	pracujący na własny rachunek	pomagający członkowie rodzin	
	w %						
1999	84,1	12,4	3,7	79,6	18,6	1,7	32,8
2001	85,2	12,9	2,2	77,1	21,7	1,4	32,1
2003	82,1	13,6	4,3	77,7	20,3	2,0	35,3
2005	86,3	10,9	3,1	80,3	18,8	0,7	32,1
2007	87,2	11,8	1,3	79,6	19,8	0,6	30,3
2009	89,5	8,1	2,5	82,6	16,8	0,5	28,8
2011	86,4	12,1	1,7	80,9	18,3	0,8	36,0

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

W strukturze pracujących kobiet analizowanej według sektorów własności zwraca uwagę wyraźnie niższy w porównaniu z analogiczną strukturą pracujących mężczyzn odsetek pracujących w sektorze prywatnym (o kilkanaście punktów procentowych) – tab. 12.

Tabela 12. Pracujące kobiety według sektorów własności w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Lata	Pracujące kobiety ogółem		Pracujący mężczyźni ogółem		Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w danym sektorze	
	w tym w sektorze		w tym w sektorze		sektor prywatny	sektor publiczny
	prywatnym	publicznym	prywatnym	publicznym		
	w %					
1999	47,5	52,5	59,2	40,8	37,1	48,7
2001	54,5	45,5	67,4	32,6	39,2	52,7
2003	59,1	40,9	71,1	28,9	40,3	53,5
2005	58,0	42,0	73,1	26,9	39,4	56,2
2007	64,4	35,6	79,2	20,8	37,2	55,4
2009	64,1	35,9	77,8	22,2	40,9	57,5
2011	67,1	32,9	80,9	19,1	41,3	59,4

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w sektorze prywatnym podlegał niewielkim zmianom i kształtował się w granicach od 37,1 do 41,3%. Wyraźniejsze zmiany dotyczą udziału kobiet w ogólnej liczbie pracujących w sektorze publicznym. W tym zakresie zarysowała się tendencja wzrostowa tego udziału, z poziomu 48,7% w 1999 r. do 59,4% w 2011 roku. Sytuacja taka może wskazywać na istnienie większej szczelności i oporu sektora prywatnego przed zatrudnianiem kobiet i, co się z tym wiąże, na większe trudności kobiet w dostępie do miejsc pracy w tym segmencie rynku pracy. Z drugiej strony może ona wyrażać też preferencje samych kobiet, które wolą podejmować pracę w bardziej stabilnym i bezpiecznym pod względem zatrudnieniowo-płacowym sektorze publicznym.

Ze strukturą pracujących kobiet według sektorów własności powiązana jest struktura tej grupy według rodzajów działalności gospodarczej. Dostępne dane w tym zakresie wskazują na występowanie zjawiska feminizacji zatrudnienia według sekcji PKD i zawodów. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni podejmują pracę w takich sekcjach i działach gospodarki narodowej, jak: opieka zdrowotna i pomoc społeczna; edukacja; administracja publiczna; zakwaterowanie i gastronomia; działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; handel. W porównaniu ze strukturą pracujących mężczyzn, w strukturze pracujących kobiet odsetek osób zatrudnionych w powyższych sekcjach był wyższy odpowiednio: 5,5-krotnie; 3,5-krotnie; 2,5-krotnie; 2-krotnie oraz o 80% w działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją i o 35% w handlu (tab. 13). W 2011 r. kobiety stanowiły 83,4% ogółu pracujących w opiece zdrowotnej i pomocy społecznej, 76,4% ogółu pracujących

w edukacji, 70% ogółu pracujących w zakwaterowaniu i gastronomii, 65,5% pracujących w administracji publicznej oraz 62,5% pracujących w działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją. Z danych ogólnopolskich wynika, że większość tych sfeminizowanych sekcji działalności gospodarczej (poza administracją publiczną) charakteryzowała się najniższymi w gospodarce wynagrodzeniami. W sekcji: opieka zdrowotna i pomoc społeczna; zakwaterowanie i gastronomia; handel; działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, miesięczne wynagrodzenia brutto były niższe od przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, a w edukacji przekraczały w niewielkim stopniu wynagrodzenie przeciętne⁴.

Tabela 13. Pracujące* kobiety według sekcji PKD w woj. dolnośląskim w 2011 roku

Sekcja PKD 2007	Udział sekcji w ogólnej liczbie pracujących danej płci		Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w danej sekcji
	kobiety	mężczyźni	
	w %		
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	0,6	1,6	25,9
Górnictwo i wydobywanie surowców	0,6	6,3	8,2
Przetwórstwo przemysłowe	19,1	32,2	36,1
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię, gaz, wodę	0,8	2,4	23,7
Dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami	0,8	2,4	24,4
Budownictwo	1,3	9,2	11,8
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	14,6	10,8	56,2
Transport i gospodarka magazynowa	3,0	7,1	28,8
Zakwaterowanie i gastronomia	2,5	1,0	69,6
Informacja i komunikacja	1,2	2,9	29,0
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	4,9	1,9	71,2
Obsługa rynku nieruchomości	1,6	1,4	51,8
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	3,1	2,0	59,1
Administrowanie i działalność wspierająca	5,2	5,8	46,2
Administracja publiczna i obrona narodowa, ubezpieczenia społeczne	8,7	4,4	65,5
Edukacja	17,0	5,0	76,4
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	12,9	2,4	83,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	1,8	1,0	62,5
Pozostała działalność usługowa	0,3	0,3	51,0
Ogółem	100	100	48,8

* W podmiotach gospodarczych zatrudniających powyżej 9 pracowników.

Źródło: obliczenia na podstawie danych udostępnionych przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

⁴ *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012, s. 27 i 71. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012*, GUS, Warszawa 2012, s. 255.

Należy zwrócić uwagę na rosnące rozmiary zatrudnienia kobiet w sekcji związanej z działalnością finansową i ubezpieczeniową. W 2011 r. działalność ta skupiała blisko 5% wszystkich pracujących kobiet. Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w tej sekcji wynosił natomiast ponad 70%. Jest to obecnie trzecia pod względem feminizacji sekcja gospodarki Dolnego Śląska. Zasługuje ona na wyróżnienie w prowadzonej analizie struktury zatrudnienia kobiet również z tego powodu, iż, w przeciwieństwie do innych sfeminizowanych sekcji PKD, charakteryzuje się ona bardzo wysokimi zarobkami. Niestety dane dotyczące struktury zatrudnienia według płci i wysokości wynagrodzeń wskazują, że podobnie jak w większości sekcji PKD, również i w działalności finansowej i ubezpieczeniowej odsetki pracujących kobiet otrzymujących najniższe stawki wynagrodzeń są wyższe w porównaniu z populacją pracujących mężczyzn, odsetki kobiet zaś otrzymujących wysokie i najwyższe poziomy wynagrodzenia są wyraźnie niższe w porównaniu z zatrudnionymi w tych sekcjach mężczyznami⁵.

Zjawisko feminizacji dotyczy też poszczególnych grup zawodowych. Kobiety przeważają w takich zawodach, jak: specjaliści, pracownicy biurowi, pracownicy usług i sprzedawcy. Na przestrzeni badanego okresu zaszły jednak w tym zakresie pewne zmiany. Przede wszystkim należy zauważyć duży wzrost zatrudnienia kobiet na stanowiskach specjalistów⁶. Wśród ogółu pracujących kobiet odsetek pracujących na tych stanowiskach wzrósł o ponad 10 punktów procentowych (z 15,5 do 26,3%) – tab. 14. W 2011 r. kobiety stanowiły już blisko 64% wszystkich pracujących w tej grupie zawodów (wobec 55% w 1999 r.). Zmiany te odzwierciedlają ukierunkowanie kobiet na awans edukacyjny i są wyrazem znacznego upowszechnienia wykształcenia wyższego w tej grupie ludności. Wzrost aspiracji zawodowych kobiet odzwierciedla też wzrost ich udziału w ogólnej liczbie pracujących na stanowiskach przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników: z 32,8 do 41,8%. W tym samym okresie obserwowany był spadek feminizacji zatrudnienia w grupie pracowników biurowych. Odsetek kobiet pracujących na tych stanowiskach obniżył się z 12,2 do 9,5%, ich udział zaś w ogólnej liczbie pracujących w tej grupie zawodów zmniejszył się z 69 do 65%. Należy przypuszczać, że jest to skutek zmian zachodzących na rynku pracy, w tym zmian w strukturze popytu na pracę oraz wysokiego bezrobocia. Zmienia się też wizerunek pracownika biurowego, praca ta wymaga wyższych kwalifikacji i szerszych umiejętności i, co się z tym wiąże, jest lepiej wynagradzana. Z tych przyczyn do tego zawodu zaczynają częściej wchodzić mężczyźni⁷. Zmiany w strukturze zawodowej kobiet dotyczyły także zawodów o charakterze robotniczym. Zwraca uwagę głównie spadek udziału kobiet w ogólnej liczbie pracujących na stanowiskach robotników przemysłowych i rzemieślników

⁵ Rocznik Statystyczny... (2012), s. 258-261.

⁶ W świetle ustawowej klasyfikacji zawodów i specjalności z 2004 r. specjaliści to grupa zawodowa skupiająca zawody wymagające wyższego poziomu wykształcenia.

⁷ J. Florczak-Bywalec, *Kobiety na rynku pracy w Polsce*, [w:] *Polityka społeczno-ekonomiczna w dobie przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 258-259.

(z 15,7 do 10,7%), oraz jego wyraźny wzrost w ogólnej liczbie pracujących w grupie operatorów i monterów maszyn i urządzeń (z 11,4 do 22,9%). Zmiany dotyczące tej ostatniej grupy świadczą o przełamywaniu zawodowych stereotypów i wskazują, że kobiety coraz częściej zatrudniają się jako kierowcy autobusów, motorniczy tramwajów czy obsługujący wózki widłowe.

Zwraca uwagę jednak też i to, że pomimo wzrastającego poziomu wykształcenia, kobiety częściej niż mężczyźni pracują na stanowiskach przy pracach prostych, tj. nie wymagających szczególnego przygotowania zawodowego. Wzrósł też udział kobiet w ogólnej liczbie osób wykonujących zawody z tej grupy: z 51,9 do 58,5%.

Tabela 14. Pracujące kobiety według wielkich grup zawodów w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011

Grupy zawodów	Udział grupy zawodowej w ogólnej liczbie pracujących danej płci						Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w danej grupie zawodowej		
	mężczyźni			kobiety			1999	2005	2011
	1999	2005	2011	1999	2005	2011			
	w %								
Razem	100	100	100	100	100	100	42,4	45,1	45,8
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	5,6	5,4	6,3	3,7	3,5	5,3	32,8	34,7	41,8
Specjaliści	9,0	12,8	12,8	15,5	26,0	26,3	55,6	62,6	63,8
Technicy i inny średni personel	10,4	10,4	10,3	22,0	14,5	13,4	60,9	53,4	52,6
Pracownicy biurowi	4,0	3,4	4,3	12,2	11,7	9,5	68,9	74,0	64,9
Pracownicy usług i sprzedawcy	7,5	8,2	10,1	18,4	18,2	22,3	64,4	64,5	65,2
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	6,4	7,1	5,8	6,9	4,7	4,2	44,3	35,9	37,9
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	28,6	24,7	25,5	7,3	7,0	3,6	15,7	18,8	10,7
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	20,2	20,7	18,9	3,5	3,9	6,6	11,4	13,4	22,9
Pracownicy przy pracach prostych	7,1	6,2	5,4	10,6	10,7	9,1%	51,9	58,4	58,5

Źródło: dane pochodzą z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (IV kwartał) i udostępnione zostały przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu.

Należy zauważyć, że we wszystkich grupach zawodowych przeciętne wynagrodzenia brutto kobiet były niższe od przeciętnych wynagrodzeń mężczyzn (np. w przypadku przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników o 28%, w przypadku specjalistów o 21%, w przypadku robotników przemysłowych o 21%).

wych i rzemieślników o 33%, w przypadku operatorów maszyn i urządzeń o 24%, w przypadku pracowników przy pracach prostych o 22%)⁸.

5. Bezrobocie kobiet

Na trudniejszą w porównaniu z mężczyznami sytuację kobiet na dolnośląskim rynku pracy wskazują też dane dotyczące bezrobocia.

Analiza struktury bezrobotnych według płci wskazuje, że we wszystkich latach analizowanego okresu (1999-2011) wśród osób pozostających bez pracy występowała liczebna przewaga kobiet. Udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych kształtował się w przedziale od 50,8 do 57,1%, różnica zaś pomiędzy udziałem procentowym kobiet i mężczyzn wahała się od 1,6 do 14,2 punktów procentowych (tab. 15).

Tabela 15. Bezrobotni według płci w woj. dolnośląskim w latach 1999-2011, stan na koniec roku

Lata	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych ogółem	w tym		(A) – (B)
		kobiety (A)	mężczyźni (B)	
		w %		
1999	203 376	56,4	43,6	12,8
2000	231 653	56,0	44,0	12
2001	267 435	52,9	47,1	5,8
2002	279 309	51,3	48,7	2,6
2003	278 271	51,5	48,5	3,0
2004	257 129	52,4	47,6	4,8
2005	233 352	53,7	46,3	7,4
2006	185 417	56,3	43,7	12,6
2007	127 457	57,1	42,9	14,2
2008	113 890	55,6	44,4	11,2
2009	146 260	50,8	49,2	1,6
2010	150 282	51,7	48,3	3,4
2011	143 575	53,2	46,8	6,4

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=55327&p_token=0.4118540815619627# [dostęp: 02.01.2013].

Należy przy tym zauważyć, że w okresach ożywienia gospodarczego i poprawy sytuacji na rynku pracy udział kobiet wyraźnie wzrastał, w latach zaś pogorszenia koniunktury gospodarczej obniżał się i zbliżał do poziomu udziału mężczyzn. Zmiany o takim charakterze mogą wynikać z oddziaływania różnych czynników⁹. Należy przypuszczać, że wśród nich duże znaczenie mogą mieć czynniki kulturowe, w tym postawy i zachowania reprezentowane na rynku pracy zarówno przez bezrobotne

⁸ Dane dotyczą 2010 r. i zostały obliczone na podstawie publikacji: Rocznik Statystyczny... (2012), s. 262.

⁹ Autorka już wcześniej zwracała na to uwagę w publikacji: K. Sipurzyńska-Rudnicka, *Rynek pracy województwa...* s. 153-154.

kobiety, jak i przez pracodawców. Rosnący odsetek bezrobotnych kobiet w okresie poprawy sytuacji gospodarczej, rosnącego napływu ofert pracy i wzrostu zatrudnienia może być wyrazem dyskryminacji kobiet na rynku pracy, ale też może wyrażać mniejszą u części kobiet (np. wychowujących dzieci i obciążonych obowiązkami domowymi) motywację do podejmowania zatrudnienia i wychodzenia ze statusu osoby bezrobotnej. Z kolei malejący udział kobiet wśród bezrobotnych w okresie pogarszania się sytuacji na rynku pracy skłania do wniosku, że w obliczu kryzysu gospodarczego i spadku ogólnego popytu na siłę roboczą różnice w dostępie do miejsc pracy pomiędzy płciami się zacierają. Ponadto należy uwzględnić także to, że w okresie pogorszenia sytuacji gospodarczej spadek liczby pracujących na badanym rynku pracy dotyczył szczególnie sekcji działalności gospodarczej zatrudniających głównie mężczyzn, tj. takich jak: budownictwo, działalność produkcyjna czy transport, gospodarka magazynowa i łączność – co wiązać można z obserwowanym w tym okresie wzrostem odsetka bezrobotnych mężczyzn. Należy zauważyć, że podobne tendencje dotyczące udziału kobiet wśród bezrobotnych obserwowane były także na krajowym rynku pracy¹⁰.

Tabela 16. Stopa bezrobocia kobiet w woj. dolnośląskim i Polsce w latach 1999-2011 (dane średnioroczne, BAEL)

Kategorie bezrobotnych		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		stopa bezrobocia (w %)												
Woj. dolnośląskie	Kobiety (B)	20,1	23,4	25,6	25,6	26,0	25,5	23,6	17,6	14,1	10,3	10,3	11,4	10,5
	Mężczyźni (C)	14,1	19,5	22,1	26,4	26,2	24,3	22,1	16,7	11,6	8,1	9,9	11,2	10,7
	(B) – (C)	6,0	3,9	3,5	-0,8	-0,2	1,2	1,5	0,9	2,5	2,2	0,4	0,2	-0,2
	Stopa bezrobocia kobiet w Polsce (D)	15,8	18,1	19,8	20,9	20,4	19,9	19,1	14,9	10,3	8,0	8,7	10,0	10,4
	(B) – (D)	4,3	5,3	5,8	4,7	5,6	5,6	4,5	2,7	3,8	2,3	1,6	1,4	0,1

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=892967&p_token=0.4217... [dostęp: 20.12.2012].

W charakter opisanych wyżej zmian wpisują się także wyniki analizy stopy bezrobocia. W odniesieniu do kobiet wskaźnik ten kształtował się w analizowanych latach na poziomie od 10,3 do 26% i przyjmował wartość najczęściej wyższą w porównaniu z mężczyznami (tab. 16). Poziom ten był wyższy także w porównaniu ze stopą bezrobocia kobiet na krajowym rynku pracy. Należy przy tym zauważyć, że podobnie jak w przypadku wskaźnika struktury bezrobotnych według płci, poziom stopy bezrobocia kobiet w relacji do stopy bezrobocia mężczyzn zmieniał się w za-

¹⁰ Tamże.

leżności od stanu koniunktury gospodarczej i sytuacji na rynku pracy (tj. podnosił się w okresach ożywienia i poprawy sytuacji gospodarczej, w latach zaś pogorszenia koniunktury gospodarczej obniżał się i zbliżał do poziomu stopy bezrobocia mężczyzn). W latach kryzysowych 2002-2003 oraz 2011 stopa bezrobocia kobiet była nawet nieco niższa w porównaniu z mężczyznami. Obserwowane tendencje wskazują na złożoność czynników oddziałujących na sytuację kobiet na rynku pracy. Jak podkreślano wcześniej, mogą one wynikać z cech gospodarki, ale także z reprezentowanych postaw i zachowań samych kobiet, jak i pracodawców.

Niepokojącą cechą bezrobocia wśród kobiet jest dłuższy, w porównaniu z mężczyznami, czas trwania tego zjawiska. Ilustrują to dane dotyczące rozmiarów bezrobocia długotrwałego. W grupie bezrobotnych kobiet odsetek osób pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok wzrósł w latach 2009-2011 z 26,5 do 34,5% (wśród bezrobotnych mężczyzn odpowiednio z 19,4 do 29,6%) – tab. 17. W badanych latach kobiety stanowiły większość wszystkich długotrwanie bezrobotnych, tj. od 55,9 do 58,5% (udział mężczyzn w tej grupie był niższy i wynosił odpowiednio od 41,5 do 44,1%).

Tabela 17. Bezrobocie długoterminowe wśród kobiet w woj. dolnośląskim w latach 2009-2011

Lata	Bezrobotni długoterminowo (powyżej 12 miesięcy)			Udział długoterminowych bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych danej płci	
	liczba osób ogółem	w tym		mężczyźni	kobiety
		mężczyźni	kobiety		
		w %		w %	
2009	33 675	41,5	58,5	19,4	26,5
2010	39 469	44,1	55,9	24,0	28,4
2011	46 362	42,8	57,2	29,6	34,5

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.dims?p_id=88043&p_token=0.7388081545370203 [2013-01-04].

Tabela 18. Bezrobotne kobiety z wyższym poziomem wykształcenia w woj. dolnośląskim w latach 2009-2011

Lata	Bezrobotni z wyższym poziomem wykształcenia			Udział osób z wyższym poziomem wykształcenia w ogólnej liczbie bezrobotnych danej płci	
	liczba osób ogółem	w tym		mężczyźni	kobiety
		mężczyźni	kobiety		
		w %		w %	
2009	12 067	35,5	64,5	6,0	10,5
2010	14 348	32,4	67,6	6,4	12,5
2011	14 637	31,4	68,6	6,8	13,2

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=86621&p_token=0.6834801971436668# [dostęp: 04.01.2013].

Wyższe stopy bezrobocia kobiet kontrastują z danymi dotyczącymi poziomu wykształcenia bezrobotnych. Z danych tych wynika, że bezrobotne kobiety są lepiej wykształcone niż mężczyźni. W latach 2009-2011 w populacji bezrobotnych kobiet odsetek osób z wykształceniem wyższym wzrósł z 10,5 do 13,2% (wśród mężczyzn odpowiednio z 6,0 do 6,8%) – tab. 18. W analizowanym okresie kobiety stanowiły wyraźną większość: od 64,5 do 68,6% wszystkich bezrobotnych z wykształceniem wyższym.

6. Podsumowanie

Dane dotyczące aktywności zawodowej ludności wskazują na szereg aspektów gorszej (w porównaniu z mężczyznami) sytuacji kobiet na rynku pracy. Dotyczy to szczególnie trudniejszych, regionalnych rynków pracy w kraju, do jakich należy zaliczyć województwo dolnośląskie. Należy podkreślić następujące cechy rynku pracy kobiet i sytuacji zatrudnieniowej tej kategorii osób:

- Niższy poziom aktywności zawodowej oraz wyższy odsetek biernych zawodowo. Należy zauważyć, że w przypadku kobiet obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu znacznie częściej niż w przypadku mężczyzn powodują wyłączenie z rynku pracy.
- Niższy poziom zatrudnienia. Stan ten ilustrują zarówno niższe wskaźniki zatrudnienia kobiet, jak i wyższy w tej grupie odsetek osób pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy.
- Niższa skłonność do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Kobiety stanowiły w badanych latach wyraźną mniejszość wszystkich prowadzących własną działalność gospodarczą.
- Feminizacja zatrudnienia według sekcji PKD i powiązany z nią niższy poziom wynagrodzeń kobiet. Kobiety stanowią wyraźną większość wśród pracujących w takich sekcjach i działach gospodarki narodowej, jak: opieka zdrowotna i pomoc społeczna; edukacja; administracja publiczna; zakwaterowanie i gastronomia; działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; handel. Większość z tych sekcji (poza administracją publiczną) charakteryzowała się najniższymi w gospodarce wynagrodzeniami.
- Wyższy poziom bezrobocia i dłuższy czas trwania tego zjawiska. Pomimo że kobiety aktywne zawodowo są lepiej wykształcone od mężczyzn, grupę tę charakteryzuje wyższa stopa bezrobocia, wyższy udział w ogólnej liczbie bezrobotnych, jak i przeważający udział wśród bezrobotnych długoterminowo.

Przeprowadzona analiza pokazuje nierówności na rynku pracy według płci, choć nie stanowi wystarczającej podstawy do stwierdzenia, że kobiety są dyskryminowane na tym rynku. Obserwowane tendencje wskazują raczej na złożoność czynników oddziałujących na sytuację tej grupy na rynku pracy. Kobietom trudniej pracę znaleźć, częściej ją tracą, mniej zarabiają. Należy jednak zauważyć, że ich sytuacja na Dolnym Śląsku jest powiązana z ogólnie trudnym, regionalnym rynkiem pracy,

charakteryzującym się niską chłonnością zatrudnieniową gospodarki, niskim ogólnym wskaźnikiem zatrudnienia i wysokimi stopami bezrobocia. Sytuacja taka ogranicza stabilność bytową współczesnych rodzin i gospodarstw domowych i wywołuje szereg innych negatywnych skutków psychospołecznych i ekonomicznych, które z pewnością nie sprzyjają zachowaniom prokreacyjnym ludności, obniżają dzietność i przyczyniają się do niekorzystnych zmian w strukturze demograficznej. Z tego powodu do priorytetowych kierunków działań na rzecz poprawy sytuacji demograficznej w regionie, jak i w całym kraju, zaliczyć należy szeroko rozumiane ożywianie rynku pracy, w tym zwiększanie popytu na pracę poprzez pobudzanie wzrostu gospodarczego, rozwój przedsiębiorczości i samozatrudnienia, oraz poprawę sytuacji kobiet na rynku pracy.

Literatura

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski* (IV kwartał za lata 1999-2011), Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2012.
- Balcerzak-Paradowska B., *Niestandardowe formy pracy – szansą dla aktywności zawodowej kobiet i rodziny?*, [w:] *Polityka społeczno-ekonomiczna w dobie przemian*, red. E. Kryńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- Bank Danych Lokalnych – internetowa baza danych GUS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=86621&p_token=0.6834801971436668# [dostęp: 04.01.2013].
- Bezrobotni oraz stopa bezrobocia wg województw, podregionów i powiatów – grudzień 2011*, publikacja GUS: dostępna na stronie http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_bezrobotni_stopa_wg_powiat_12m_2011.xls [dostęp: 10.01.2013].
- Florczak-Bywalec J., *Kobiety na rynku pracy w Polsce*, [w:] *Polityka społeczno-ekonomiczna w dobie przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- Hasińska Z., Sipurzyńska-Rudnicka K., *Zróżnicowanie przestrzenne popytu na pracę w województwie dolnośląskim*, „Ekonomia” (czasopismo naukowe UE we Wrocławiu) 2012, nr 4.
- Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012*, GUS, Warszawa 2012.
- Rynek pracy województwa dolnośląskiego w latach 1999-2009*, red. Z. Hasińska, K. Sipurzyńska-Rudnicka, Wydawnictwo UE, Wrocław 2011.
- Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012.

POSITION OF WOMEN ON THE LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES – ON THE EXAMPLE OF LOWER SILESIA VOIVODESHIP

Summary: This paper aims to identify qualities of vocational activity of women in Lower Silesia, as one of the most difficult and specific regional labour markets in Poland. Based on general characteristics of labour situation in the region, as well as its demographic determinants, changes in size and structure of female employment are analysed, together with

level and structure of unemployment in this category, as observed in the period of 1999-2011. The results of the analysis show various manifestations of gender inequity and discrimination, leading to the assumption that difficult employment situation of women may have affected their procreation behaviours, resulting in significant changes in demography of the region.

Keywords: women, labour market, Lower Silesia.